

ПРЕДИКАТНА МОДИФІКАЦІЯ В ДЕРИВАЦІЙНІЙ ПАРАДИГМІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

Обґрунтовано різновиди модифікації предикатної синтаксеми в модифікаційній парадигмі простого речення. Схарактеризовано фазову, модальну і заперечну модифікації предикатної синтаксеми і відповідні модифікатори. Виокремлено подвійну предикатну модифікацію і синкретичну предикатну модифікацію.

Ключові слова: модифікація предикатної синтаксеми, фазова модифікація, модальна модифікація, заперечна модифікація, модифікатор, подвійна предикатна модифікація, синкретична предикатна модифікація.

Постановка проблеми. Дослідження дериваційної парадигми речення крізь призму ідей функційної граматики потребує комплексного аналізу кореляції і взаємодії семантико-синтаксичної, формально-граматичної і комунікативної структур речення. Детальне вивчення модифікаційного типу дериваційної парадигми, що охоплює модифікації суб'єктної синтаксеми і модифікації предикатної синтаксеми, поглиблює розуміння процесів семантичного ускладнення речень-дериватів, обґрунтовує різновиди модифікацій, виявляє зв'язок між транспозиційним і модифікаційним типами зазначеної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними для аналізу проблеми предикатної модифікації в контексті аналізу дериваційної парадигми речення є ідеї І.Р. Вихованця щодо модифікаційних і транспозиційних типів дериваційної парадигми, виокремлення різновидів модифікацій предикатної й суб'єктної синтаксем [3, 165–173], А.П. Загнітка щодо функційності в синтаксисі, зокрема про позиційну наповненість речення, про типологічні вияви семантичної функційності й синтаксичні чергування [4, 19–36], В.Д. Шинкарука про природу категорій модусу й диктуму у структурі речення [12], А.Й. Паславської про заперечення як мовну універсалію, зокрема про засоби вираження заперечення [10, 13–121], Г.О. Золотової стосовно ролі дієслова в структурі речення [5, 156–158]. Цінними є теоретичні напрацювання й узагальнення М.В. Мірченка про категорію формально-синтаксичної предикативності [9, 193–198], дериваційну парадигму речення [9, 55–61], підкатегорію модальності у структурі предикативності як комунікативної надкатегорії серед комунікативно орієнтованих категорій речення [9, 190–292, 302–311]. Оригінальна розвідка М.П. Баган, присвячена комплексному аналізу категорії заперечення в українській мові, зокрема її функціонально-семантичним та етнолінгвістичним виявам [1], слугувала одним з підґрунть наших узагальнень. Важливими для нашого дослідження є спостереження, висновки й узагальнення Н.М. Костусяк над граматичною надкатегорією модальності як багатовекторною мовною величиною, що бере участь у формуванні комунікативного процесу та реалізації інтенції мовця [8, 289–354], Н.Ю. Шведової щодо граматичної і семантичної структур простих речень, побудованих за двокомпонентними підметово-присудковими схемами, непідметово-присудковими схемами й однокомпонентними схемами відмінювано-дієслівного класу [11] та ін.

Мета статті – обґрунтувати різновиди предикатної модифікації в модифікаційній парадигмі простого речення. Для досягнення поставленої мети сформульовано **завдання**: виокремити різновиди модифікацій предикатної синтаксеми, схарактеризувати їхню модифікаційну природу.

Модифікаційна парадигма як один з типів дериваційної парадигми речення охоплює предикатну модифікацію і суб'єктну модифікацію. Наявність у структурі речення-деривата модифікаторів, що ускладнюють семантико-синтаксичну і видозмінюють формально-граматичну структуру базового речення із збереженням об'єктивного змісту, зумовлює виокремлення типів модифікацій. Семантичне ускладнення предиката репрезентує безпосередню модифікацію.

На думку І.Р. Вихованця, конструкції з модифікованим предикатом охоплюють три семантичні явища: а) фазову модифікацію предиката; б) модальну модифікацію предиката; в) заперечну модифікацію предиката.

Конструкції з фазовою модифікацією предиката характеризують ситуацію щодо фаз її перебігу: початку, продовження і закінчення. Допоміжні фазові дієслова разом з основним дієсловом або іншим предикатом утворюють предикатний комплекс, що є складеним присудком або головним членом односкладного речення у формально-граматичній структурі речення. На початок дії, процесу або стану вказують допоміжні дієслова **почати, стати, заходжуватися, братися (взятися)**: *Дівчина хвилюється → Дівчина починає хвилюватися; Хлопець придивлявся → Хлопець став придивлятися*. Допоміжне фазове дієслово **продовжувати** позначає продовження дії, процесу чи стану: *Вони сперечаються → Вони продовжують сперечатися; Хлопця лихоманить → Хлопця продовжує лихоманити*. Допоміжні дієслова **кінчати, закінчувати, переставати** та інші виражають значення закінчення, завершення дії, процесу або стану: *Друзі турбували його → Друзі перестали турбувати його*.

Конструкції з модальною модифікацією предиката вказують на можливість, імовірність, бажаність і необхідність дії, процесу або стану. Здебільшого модальні відтінки значення передають допоміжні дієслова *могти, мусити, мати, зуміти, намагатися, зволити, сміти* та предикативні модальні прикметники *повинен, спроможний, здатний, схильний, ладен, змушений*: *Ми співаємо* → *Ми можемо співати*; *Василь заперечував* → *Василь намагався заперечувати*; *Хлопчик переможе* → *Хлопчик має перемогти*; *Батько розв'яже це питання* → *Батько спроможний розв'язати це питання*.

Конструкції із заперечною модифікацією предиката виражають загальне заперечення повідомлюваного в реченні. Граматичними ознаками цих заперечних конструкцій є наявність частки *не* у складі присудка і головного члена односкладних речень, частки *ні* в односкладних реченнях, слова *нема* та інших засобів: *Він мовчить* → *Він не мовчить*; *Холодно* → *Не холодно*; *Тут квітки* → *Тут ні квіточки*; *Вітер* → *Нема вітру* [3, 170–172].

Отже, предикатна модифікація охоплює: фазову модифікацію, що містить значення початку, продовження і завершення дії, стану й процесу, модальну модифікацію і заперечну модифікацію. Предикатна модифікація пов'язана з процесами розгортання в дериваційній парадигмі простого речення, оскільки у структурі похідної одиниці на ускладнення семантики вказують предикатні модифікатори відповідного типу – фазові, модальні, заперечні.

Фазова модифікація предиката – це ускладнення семантики предиката базового речення фазовим модифікатором зі значенням початку, продовження чи закінчення дії, стану або процесу. У функції фазових модифікаторів виступають дієслівні «невласне-зв'язки», або «напівзв'язки». К.О. Косенко визначила їх як зв'язкові дієслова, цілком не позбавлені свого лексичного значення, які одночасно є синтаксичними виразниками граматичних дієслівних значень часу, способу, особи, роду та виду і модифікаторами семантики основної (призв'язкової) частини складеного присудка чи складеного головного члена односкладного речення [7, 15].

Фазовими модифікаторами зі значенням початку дії, стану або процесу є дієслівні невластне-зв'язки, *починати, братися, стати, заходжуватися* й ін., домінантою семантики яких є *починати*. Напр.: *А бджоляче жало хоч і болить, зате вже коли почнеш плакати, дід уже чи мати дають зразу мідну копійку, яку треба прикладати до болючого місця* (О.Довженко); *У мене зацеміло в горлі, а тут ще шия почала боліти од шапки* (О.Довженко); *Ми заходились розкувати своїм невольникам кайдани* (Т.Шевченко).

Предикатну модифікацію зі значенням продовження, тривання дії, стану, процесу забезпечують фазові модифікатори *продовжувати, лишатися, зоставатися* та ін., домінантою значення яких є *продовжувати*: *Робітники продовжували лагодити стелю*.

Фазовими модифікаторами зі значенням завершення дії, процесу, стану є *завершувати, кінчати, припинити, кинути* тощо, домінантою семантики яких є *завершувати*. Напр.: *Потім хмари застигли, перестали рухатися...* (Г.Тютюнник); *Дід Максим перестав бути задумливим і насупленим* (Ю.Збанацький); *Тимко так і залишився сидіти не роздягнувшись* (Г.Тютюнник).

Модальна модифікація предиката передбачає ускладнення семантики базового предиката модальними значеннями можливості, імовірності, необхідності, повинності, волевиявлення, суб'єктивно-емоційної оцінки, міри звичайності дії, стану або процесу. Модальними модифікаторами є невластне-зв'язки дієслівні *могти, мусити, мати, зуміти, намагатися, зволити, сміти* тощо і прикметникові *повинен, спроможний, здатний, схильний, ладен, змушений* та ін., а також предикативи прислівникового походження *потрібно, необхідно, слід, варто, бажано, треба* тощо.

Категорію модальності більшість дослідників диференціює, виділяючи об'єктивну і суб'єктивну модальність. Таке розрізнення ґрунтується на виділенні двох сфер значень у реченні: диктумної, яка стосується інформації про світ та його пізнання, і модусної, яка полягає в інтерпретації суб'єктом мовлення об'єктивного змісту речення, а також у різноманітних оцінках ним висловленого. До модальних відносять і різні видозміни зв'язку між підметом і присудком, що виражаються лексичними засобами (*хоче, може, повинен*) [9, 302]. Н.М. Костусяк витлумачує модальність як надкатегорію, багатовекторну мовну величину, що бере участь у формуванні комунікативного процесу та реалізації інтенції мовця, структурована трьома різновидами категорій – морфологічною модальністю, синтаксичною модальністю та лексико-граматичною модальністю. Модальна модифікація предиката є виявом лексико-граматичної модальності [8, 299–300], яка визначена як підпорядкована надкатегорії модальності комунікативно спрямована категорія, що передає ставлення мовця до висловленої ним думки та має значення можливості, ймовірності, бажаності, необхідності, впевненості, джерела повідомлення, переповідності, формальний вияв яких пов'язаний з явищем ускладнення [8, 348–349].

Модальна модифікація предиката представлена:

- модальними модифікаторами зі значенням можливості дії, стану чи процесу – **могти, можна, вміти, зуміти, встигнути** та ін. Основним виразником модальності можливості є модальні слова **могти** та **можна**. Модальна семантика можливості, як зазначає С.М. Бернацька, характеризує речення з огляду на відношення його змісту до дійсності як потенційного, тобто такого, що перебуває у сфері не здійсненого, але у будь-який момент може стати реальним. Зазначені конструкції перебувають на межі між реальністю та ірреальністю – у сфері потенційності. За специфікою детермінувального фактора вона виокремлює конструкції з семантикою «бути здатним виконати дію», «бути спроможним виконати дію», «мати можливість виконати дію» та «мати право». Перші два типи конструкцій є репрезентантами суб'єктивної семантики можливості, які вказують на реалізацію потенційної ситуації відповідно до внутрішнього потенціалу суб'єкта-діяча, решта – об'єктивної семантики можливості, що виникають внаслідок існування законів та реалій об'єктивної дійсності [2, 48–67, 90]. Напр.: **Можна відбудувати цей храм, але не можна відбудувати те, що неоправно привалено цими руїнами, привалено уламками всього життя** (І.Багрянний); **Вона його посміла проклинати** (Л.Костенко);

- модальними модифікаторами зі значенням необхідності – **здатний, спроможний, ладен, треба, повинен** та ін., домінантними з яких є модальні модифікатори **треба** й **повинен**. Модальне значення необхідності, за визначенням В.Д. Шинкарука, виражає персуазивну оцінку зв'язку між об'єктом і ознакою, що заснована на логічному висновку, який спирається на дані мовця, які він має у своєму розпорядженні: очевидні факти, об'єктивні попередні знання, звичайний стан справ, свідчення очевидців тощо [12, 50]. Напр.: **Так повинні були розгортатись події** (Г.Тютюнник); **Батьківцино моя! Я готовий відповідати за тебе як твоїй громадянин, так само, як ти відповідаєш перед світом за мене й за мільйони таких, як я** (В.Земляк); **Ну, хай же він не супиться і веселіше гляне на свою Соломію, що задля нього ладна мандрувати хоч на край світу** (М.Коцюбинський);

- значення повинності репрезентують модальні модифікатори **мати, мусити**, різноманітні дієслівні фразеологічні сполуки, переважно на основі дієслова **мати**: **мати можливість, мати намір, мати змогу, мати звичку, мати право** тощо: **Мав з ним висіти й Максим, але тоді його зоря ще, мабуть, не закотилася** (І.Багрянний); **Я мушу вам освідчитись в симпатії** (Л.Костенко); **А земля мусила вмирати од голоду й спраги, бо чаша сонця стала порожня** (М.Коцюбинський).

Услід за К.Ф. Шульжуком [13, 77 – 78] до модальних модифікаторів зараховуємо також:

- модальні модифікатори зі значенням волевиявлення (бажання, готовності, згоди тощо): **бажати, воліти, хотіти, мріяти, жадати, збиратися, надумати, вирішити, готуватися, намагатися, пробувати, здатний, спроможний, повинен, рад, схильний, ладен, змушений**, сполуки **у змозі, в силі** тощо: **Йому раптом захотілось плакати, мов дитині...** (І.Багрянний), - **А я це саме хочу спитати й вас, професоре, — мляво посміхнувся Максим і примружив очі** (І.Багрянний); **Лиш пам'ять, наче дівчинка найвна, все хоче ляльку в попелі знайти** (Л.Костенко);

- модальні модифікатори зі значенням суб'єктивно-емоційної оцінки: **любити, полюбити, боятися**: **Коли б спитав мене хто-небудь, яку я музику любив у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більш за все я любив слухати клепання коси** (О.Довженко); **Бо я любив ліпити коней змалку** (Л.Костенко);

- модальні модифікатори зі значенням міри звичайності дії, стану, процесу експліковані дієсловами: **навчитися, звикнути, пристосуватися** тощо: **Ми звикли друзів зустрічати на повну глибочінь серцець** (Л.Дмитерко).

Г.О. Золотова вважає, що як модальні модифікатори можна визначити і дієслова, які ускладнюють значення дії значенням модально-темповим (модальне значення бажальності / небажальності дії для суб'єкта виражене в пришвидшенні чи уповільненні темпу дії) чи значенням оцінно-темповим (темп дії оцінюється з погляду результативності): **Он входит – Он медлит входит; Он дописує письмо – Он спешиє дописать письмо; Он подготовился – Он успел подготовиться** [5, 158]. На нашу думку, семантику модально-темпову можна витлумачити як фазову модифікацію предиката, зокрема залежно від контексту вона може бути потрактована і як початкова фаза дії, процесу чи стану, і як фазове значення продовження дії, процесу чи стану, експліковане контекстуальним напівзв'язковим дієсловом. Щодо оцінно-темпового значення, то його відносимо до модальної модифікації, зокрема зі значенням необхідності дії, процесу, стану.

У деяких випадках роль модальних модифікаторів, на думку Н.М. Костусяк, виконують аналітичні синтаксичні морфемі типу **навряд чи, наче, неначе, ніби, нібито, чи не**, які підкреслюють невпевненість, можливість, імовірність: **...чи не краще переждати цю бурю десь у надійному затишку...** (М.Олійник), — **Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару?** – **звернувся він до своєї матері** (О.Довженко). Експлікувати таке значення може й аналітичний модальний компонент **чому б не**, поєднаний з інфінітивом: **а чому б не оздобити нам один корпус у стилі козацькому, другий – у карпатському...**

(О.Гончар). Конструкції зі складеною одиницею **чому б не** можуть уміщувати кілька модальних значень, пор: *Потім він слушно розміркував, що вчити її однаково треба з самих початків, то **чому б не спробувати** й справді навчити Іссу своєї мови? (П.Загребельний) і я хочу / можу/ повинен спробувати й справді навчити Іссу своєї мови [8, 345–348].*

Заперечна модифікація предиката – це семантичне ускладнення предиката предикатним заперечним значенням, виразником якого у структурі речення є заперечний модифікатор.

М.П. Баган розглядає категорію заперечення як одну з модусних категорій, тому що заперечні одиниці здатні виражати суб'єктивне ставлення мовця, реалізувати його прагматичні наміри, оцінювати правдивість раніше висловлених думок, увиразнювати інші модуси повідомлення [1, 66]. Заперечення, яке не стосується основного предиката речення, на власне-семантичному й семантико-синтаксичному рівні речення виявляється предикатним. За своєю суттю заперечення передбачає нейтралізацію якоїсь ознаки у певного суб'єкта і тому можливе лише у формі предикації, яка може зазнавати граматичного, лексичного, метафоричного, фразеологічного вираження. Заперечення того, що виражає непередикатна синтаксема у структурі речення, також презентує предикатну заперечну одиницю, що зазнала згортання на формально-граматичному рівні речення [1, 58].

Використавши термін *граматичні негатори*, вона виділяє засоби вираження заперечення в сучасній українській мові: 1) частку **не**; 2) заперечні займенники **ніхто**, **ніщо**, **нічий**, **ніякий**, **ніскільки**, **жоден** та прислівники **ніде**, **ніяк**, **ніколи**, **нізвідки**, **нікуди**; 3) прийменник **без**; 4) частки **ні**, **ані**; 5) заперечно-модальні предикативи на зразок **немає**, **катма**, **чортма**, **неможливо**, **нереально**, **невтямки**, **несила**, **ні до чого** та ін.; 6) вторинні граматичні негатори **годі**, **зась**, **дзуськи** [1, 69].

Частку **не** вважають основним граматичним виразником заперечення в слов'янських мовах. У формально-граматичній структурі речення частка **не** може вживатися з будь-яким компонентом, який потрапляє в позицію реми. Особливо продуктивною є взаємодія частки **не** з присудком. Такі речення побудовані за схемою основного типу заперечних суджень (*S не є P*). Вони мають здебільшого характеристикний, дескриптивний характер. Уживання заперечної частки **не** з будь-яким неприсудковим компонентом засвідчує згорнене заперечне судження в структурі семантично складного речення: *На Канари теж поїхав не я (Л.Костенко) → Хтось поїхав на Канари + Я не поїхав на Канари.* [1, 70]. Пор.: *Але наміру цього свого не здійснив через дрібницю (І.Багрянний); Метал зварити – це вам не юшки забовтати, хлопці... (О.Гончар); Не думали ми там про вічність, але відчуття її носили в собі (О.Гончар).*

Заперечні займенники й прислівники в предикативному вжитку уможливають компактне вираження ширшого спектру негаційних міркувань й оцінок мовця. Вони не заперечують предикативну ознаку речення (дію, відношення, наявність тощо), але спеціалізуються на запереченні суб'єктів (**ніхто**), ознак (**ніякий**, **жоден**, **ніскільки**) чи обставин (**ніде**, **ніколи**, **нізвідки**, **нізачо**) відповідно до потреби мовця заперечити саме ці характеристики предикатної ознаки [Там само, 74–75]. Н.Ю. Шведова, розглядаючи конструкції типу *Видно следи – Не видно следи / следов*, зауважує, що заперечення при предикативі є факультативним, крім тих випадків, коли заперечення міститься у самому імені (*Ничего не видно; Никого не надо*) [11, 325].

Речення із заперечною часткою **не** при предикаті і заперечним займенником у позиції підмета потрактовуємо як речення з подвійною модифікацією (модифікація предикатної синтаксеми і модифікація суб'єктної синтаксеми), оскільки відбулася модифікація суб'єктного значення предикатним значенням неозначеності чи узагальненості. Напр.: у реченнях *Ніхто не повинен говорити того, крім мене (М.Вовчок), Навколо статуї невеликий круг, - ніхто не сміє сидіти близько коло неї (В.Винниченко); Але цього останнього «за» ніхто не хотів вимовляти вголос, бо вислів найкращих побажань тут був би пригадуванням найгіршого (І.Багрянний)* виділяємо неозначену модифікацію суб'єктної синтаксеми (репрезентант **ніхто**) і предикатні заперечну і модальну модифікації (формально виражені заперечним оператором **не** і модальним модифікатором зі значенням необхідності – предикативним модальним прикметником **повинен**, модальними модифікаторами зі значенням волевиявлення, бажання тощо **сміти**, **хотіти**). У реченні *Викувати троянду не кожний зуміє (Ю.Яновський)* виділяємо узагальнену модифікацію суб'єктної синтаксеми, заперечну і модальну модифікації предикатної синтаксеми (пор.: *Кожний не зуміє викувати троянду*). У структурі речення *Ніхто, ясна річ, не залишився мокнути під відкритою зливою (О.Гончар)* спостерігаємо неозначену модифікацію суб'єктної синтаксеми, фазову (зі значенням завершення стану) і заперечну модифікації предикатної синтаксеми. У реченнях *Ще треті півні не співали, Ніхто ніде не гомонів... (Т.Шевченко), Не будь нас з Григорієм, ніхто б тої науки в Харкові й не нюхав (О.Довженко)* представлена суб'єктна модифікація і заперечна предикатна модифікація.

Отже, подвійна предикатна модифікація – це наявність у структурі речення-деривата одночасно модифікацій предикатної синтаксеми і суб'єктної синтаксеми.

Заперечний модифікатор **ні, ані** традиційно функціонує в генітивних реченнях на зразок *Ні звуку! Ні хмаринки*, тобто тоді, коли в реченні немає спеціалізованої заперечної частки **не**. У них ідеться про неіснування, відсутність неодичного суб'єкта [11, 341–343]. Напр.: *Навколо – ні душечки (М.Коцюбинський)*. Статус граматичних маркерів заперечення частки **ні, ані** мають також в інфінітивних реченнях з відтінком неможливості дії, пор: *І ні заплакати, ні проклясти... (С.Йовенко)*. Якщо ж частки **ні, ані** вживаються разом із присудковим запереченням, то їх вважають суто приєднувально-підсилювальними засобами, які лише увиразнюють вплив заперечення на певні компоненти речення, а виразником граматичного заперечення називають частку **не** або предикатив **немає**. У таких випадках частка **ні** сприяє підсиленню приприсудкового заперечення. Як і заперечні займенники та прислівники, вона виступає маркером спеціального уточнювального заперечення: *Я цього не бачив ні разу → Я цього не бачив + Не було ні разу, щоб я це бачив*. М.П. Баган зазначає, що безпосередня функція частки **ні** полягає все-таки не в запереченні буття, а в запереченні найменшої кількості чого-небудь, тому точніше вважати її виразником абсолютного заперечення [1, 78–79]. Напр.: *Не було на білих її стінах ні фамільних портретів, ні шкірою оббитих крісел... (О.Довженко)*

Услід за М.П. Баган як заперечні модифікатори витлумачуємо і прийменники **без, поза, повз**, доміантою у вираженні негації серед яких є **без**, що входить до засобів вираження предиката стану і характеризує суб'єкта якісного стану, указуючи на відсутність у нього певної ознаки, пор: *Я працюю без підказок → Я працюю + Ніхто мені не підказує; Я не працюю без підказок → Я не працюю, коли мені ніхто не підказує; Човен лежав без весла (М.Вінграновський)*. Прийменники **повз, поза** або заперечують певні локативні характеристики суб'єкта, або при поєднанні з вжитими в переносному значенні дієсловами руху, переміщення вказують на незадіяність певного суб'єкта, його неучасть у якихось діях або незацікавленні ними: *Я збагнув, що важливі процеси проходять повз мене (Любка Дереш)* [1, 80–83]. Ці заперечні модифікатори безпосередньо (речення типу *Валіза без ручки*) або опосередковано (речення типу *Чоловік ремонтує квартиру без сторонньої допомоги*) виражають заперечну предикатну модифікацію.

Заперечну модифікацію спостерігаємо і в конструкціях типу **Нема вітру**, напр.: *В мене нема тут знайомих (М.Коцюбинський); Максим дивився й думав: «Немає... Ні, немає такого Єгипту...» (І.Багрянний); На траві роси немає... (М.Рильський)*.

Заперечні предикативи, за переконанням М.П. Баган, постали внаслідок зрощення заперечних операторів з найважливішими для людської комунікації модальними й екзистенційними предикатами й тепер комплексно виконують дві функції – предикації та її одночасного заперечення. Формування синкретичних заперечно-модальних предикативів підтверджує інтерпретативну природу заперечення [1, 86–87]. Заперечно-модальні предикативи **немає, катма, нереально, неможливо, несила, невтямки** та ін. реалізують заперечення наявності чого-небудь та спростування різних модусних параметрів повідомлюваного – його реальність, можливість, доцільність, зрозумілість, доречність [1, 161]. М.У. Каранська синонімами до **немає** виділяє **не вистачає, бракує, не знаходиться, не залишається**. Заперечні безособові речення з головним членом **немає** виражають заперечне повідомлення в плані дійсного способу широкого (постійного) теперішнього часу: *Нема часу на роздуми (О.Гончар); З твоїх стихій немає вороття (О.Пахльовська)*. Коли думку потрібно висловити у значенні минулого чи майбутнього часу, умовного або наказового способу, слово **немає** в ролі головного члена замінюється потрібною формою дієслова **бути, стати**: *Квитків не було, нема і не буде (В.Соботович); Не було б цих страшних ночей (О.Гончар)*. Вона розглядає такі речення як заперечні, що протилежні стверджувальним двочленним типу *Бракує йому хисту – Є в нього хист* [6, 117–118]. Г.О. Золотова номінативні речення, що стверджують наявність конкретних предметів, інтерпретує як двоскладні, в яких наявність певних предметів є предикативною характеристикою місця дії. Безособові і номінативні речення, що стверджують про стан чи наявність предметів самих по собі, є характеристиками даного людині «тут» і «зараз», сприйманого нею простору і часу. Ті ж номінативні речення, які позначають лише місце і час, слугують конкретизацією, ідентифікацією загального поняття місця і часу дії. У таких конструкціях розчленовано виражена предикативна ознака і її носій [5, 114–115]. Н.Ю. Шведова, аналізуючи речення типу **Нема вітру** серед двокомпонентних речень з лексично обмеженими компонентами, причому до предикативної основи входить заперечення, зазначає, що у вихідній формі речення предикатив **немає** не замінюється ніяким іншим словом. Семантикою схеми є неіснування чи відсутність суб'єкта, залежно від лексичного значення іменників відбувається подальше розмежування: відсутність зовнішнього стану, відсутність предмета, відсутність внутрішнього чи ситуативного стану особи чи осіб, відсутність станів чи дій [11, 336–339].

Мовна практика засвідчує поєднання в одному реченні кількох різновидів предикатної модифікації. У такому випадку можемо говорити про синкретичну предикатну модифікацію: модально-заперечну (*Патрокл зовсім не силкувався влучати (Б.Грінченко); Не можуть душу зігрівати ті, що не палають, не горять (В.Симоненко)*), модально-фазову (*Я повинен почати розповідати (М.Стельмах)*), заперечно-

фазову (*А Соломон заговорив, ніби боячись, що він цього разу не встигне висловитись (І.Багрянний); Він не продовжує працювати над книгою*). Синкретична модифікація може мати два етапи, що ілюструють процес розгортання (поширення) вихідної синтаксичної одиниці й утворення семантично ускладненої предикатної синтаксеми у структурі семантично складного речення: на першому відбувається ускладнення предиката вихідного речення фазово-модальним значенням (*Він танцює → Він може танцювати + Він продовжує танцювати → Він може продовжувати танцювати*), на другому етапі – модифікована предикатна синтаксема зазнає заперечної модифікації (*Він може продовжувати танцювати → Він не може продовжувати танцювати*). Отже, має місце модально-фазово-заперечна предикатна модифікація. Отже, синкретична предикатна модифікація – це семантичне ускладнення предикатної синтаксеми двома або трьома предикатними значеннями (фазовим, модальним чи заперечним), виразниками яких є модифікатори з відповідними значеннями.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Семантичне ускладнення предиката репрезентує безпосередню предикатну модифікацію у дериваційній парадигмі речення. Предикатна модифікація охоплює: фазову модифікацію, модальну модифікацію і заперечну модифікацію. Предикатна модифікація пов'язана з процесами розгортання в дериваційній парадигмі простого речення, оскільки у структурі похідної одиниці на ускладнення семантики вказують предикатні модифікатори відповідного типу – фазові, модальні, заперечні. Фазова модифікація предиката – це ускладнення семантики предиката базового речення фазовим модифікатором зі значенням початку, продовження чи закінчення дії, стану або процесу. Модальна модифікація предиката передбачає ускладнення семантики базового предиката модальними значеннями можливості, імовірності, необхідності, впевненості, повинності, волевиявлення, суб'єктивно-емоційної оцінки, міри звичайності дії, стану або процесу. Заперечна модифікація предиката – це семантичне ускладнення предиката предикатним заперечним значенням, виразником якого у структурі речення є заперечний модифікатор.

З огляду на специфіку функціонування дериваційної парадигми виокремлюємо подвійну предикатну модифікацію і синкретичну предикатну модифікацію. Подвійна предикатна модифікація – це наявність у структурі речення-деривата одночасно модифікацій предикатної синтаксеми і суб'єктної синтаксеми. Синкретична предикатна модифікація – це семантичне ускладнення предикатної синтаксеми двома або трьома предикатними значеннями (фазовим, модальним чи заперечним), виразниками яких є модифікатори з відповідними значеннями.

Комплексного вивчення потребує кореляція транспозиційної парадигми речення з комунікативно-прагматичною парадигмою, зокрема встановлення співвідношення між модальною предикатною модифікацією у транспозиційному типі дериваційної парадигми і типами висловлень у комунікативно-прагматичній парадигмі за категорією модальності, між заперечною предикатною модифікацією і типами висловлень за категорією заперечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. Категорія заперечення в українській мові : функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М.П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
2. Бернацька С.М. Модальне значення можливості / необхідності в сучасній українській мові : [монографія] / С.М. Бернацька. – К. : Вид-во Нац. пед.-го ун-ту імені М.П. Драгоманова, 2012. – 180 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І.Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Загнітко А.П. Функційність у синтаксисі / А.П. Загнітко // Граматики слов'янських мов : основа типології і характерології : [тематичний блок] XV Міжнародний з'їзд славістів (20.08. – 27.08.2013, Мінськ, Республіка Білорусь) / [відп. ред. К.Г. Городенська]. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2013. – С. 19–36.
5. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса : [Текст] / Г.А. Золотова. – [изд. 3-е]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 368 с.
6. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник] / М.У. Каранська. – К. : Либідь, 1995. – 312 с.
7. Косенко К.О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / К.О. Косенко; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2010. – 20 с.
8. Костусяк Н. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н.М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
9. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М.В. Мірченко. – [вид. 2-ге] – Луцьк : РВВ «Вежа», 2004. – 393.
10. Паславська А.Й. Заперечення як мовна універсалія : принципи, параметри, функціонування : [монографія] / А.Й. Паславська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім.Івана Франка, 2005. – 290 с.
11. Русская грамматика / [гл. ред. Н.Ю. Шведова]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. : Синтаксис. – 709 с.
12. Шинкарук В. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : [монографія] / В. Шинкарук. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.
13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К.Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Обоснованы разновидности модификаций предикатной синтаксемы в деривационной парадигме простого предложения. Охарактеризованы фазовая, модальная и отрицательная модификации предикатной синтаксемы и соответствующие модификаторы. Выделена двойная предикатная модификация и синкретическая предикатная модификация.

Ключевые слова: модификация предикатной синтаксемы, фазовая модификация, модальная модификация, отрицательная модификация, модификатор, двойная предикатная модификация, синкретическая предикатная модификация.

The varieties of modifications of predicate syntaxema are reasonable in the derivation paradigm of simple sentence. The phase, modal and negative modification of predicate and corresponding modifiers are investigated. Double predicate modification and syncretism predicate modification are distinguished.

Key words: modification of predicate syntaxema, phase modification, modal modification, negative modification, modifier, double predicate modification, syncretism predicate modification.